

Мр Вукић ИЛИНЧИЋ*

ВАСОЈЕВИЋКА АФЕРА У ИЗВЈЕШТАЈИМА РУСКОГ ОТПРАВНИКА ПОСЛОВА СА ЦЕТИЊА

Завјера у Васојевићима 1909. године била је једна од више афера у Црној Гори у тзв. уставном периоду. Послије неуспјеле акције потпоручника Петра Ђиновића да заузме војно слагалиште - барутану у Краљима, 6. септембра 1909. године (по старом календару), образован је војни суд у Колашину, центру тадашње Морачко-васојевићке области, на челу са бригадиром Мијајлом Нишиним Вучинићем. Истрага је показала да је, иако је то био самовољни покушај Ђиновића, завјера имала шире размјере, с циљем да се обори тадашњи црногорски режим.

Послије обављеног суђења које је трајало више од два мјесеца, пресудом су обухваћена 103 лица а 11 их је осуђено на смрт. Од лица којима су изречене смртне казне петоро је било у рукама власти. Стријелани су 16. новембра 1909. године. Над Петром Ђиновићем, Михаилом Јојићем и Радисавом Рачићем казна је извршена у Андријевици, а Илија Петровић и Петар Митровић стријелани су у Подгорици. Остали су осуђени на различите временске казне од двије и више година укључујући и вјечиту робију; једно лице је добило ослобађајућу пресуду због недостатка доказа, а као невини четворица су ослобођени.¹

Иако је суд радио тајно, о њему су писали црногорски листови "Глас Црногорца" и "Цетињски вјесник", износили неке детаље, а нарочито су коментарисали писање других листова и часописа на јужнословенском простору о овом догађају.

Судски процес је заокупљао пажњу и дипломатије. Руску дипломатију је највише забрињавало како ће се судски процес и његов исход

* Аутор је магистар историјских наука, Музеј града Подгорице.

¹ ДАЦГ, ф. Васојевићка афера, ф. 1, Оснивање *Књажевској Великој Војној Суда*, бр. 4258, б. 9. 1909. године, наредбом министра војног од 4. 9. 1909. године; Пресуда; Глас Црногорца, бр. 39, 12. 9. 1909. године; Никола Шкерковић, *Црна Гора на освишћу XX вијека*, Београд 1964, 493.

одразити на у том периоду ионако неповољне односе између Црне Горе и Србије. За то се живо занимао руски отправник послова са Цетиња Николај Дјаченко. Његови извјештаји добијају на значају и због честих, личних контаката са књазом Николом и члановима књажевске породице, јер је Васојевићка афера пореметила односе између појединих чланова династије.

У једном извјештају о завјери и суђењу у Колашину, руски дипломата пише да је то "неоспорно крупан догађај у унутрашњем животу књажевине", да су владина саопштења у јавности и говори "књажевих министара" сведени на минимум, да су у вези са "Колашинским инцидентом" књаз и његови најближи сарадници озбиљно забринути. Руски дипломата износи свој утисак из посљедњег разговора са књазом Николом, који га је упознао "не само са посљедњим подацима добијеним у судској истрази", већ и са наредбом министру унутрашњих дјела да му се достави записник са саслушања свих оптужених и свједока на суду. По ријечима "Његовог Краљ. Височанства, број лица која имају било какав контакт у завјери потпоручника Ђиновића није већи од седамдесет, од тога шеснаест лица је побјегло у предјеле Албаније, тако да ће им се судити у одсуству".²

О судбини главних виновника књаз Никола је рекао: "Троје ће бити стријељани, јер сам ријешио да овога пута дјелујем неумољиво, пошто сам чврсто увјерен, да ако би од броја бомбаша затворених у подгоричкој тамници пет-шест њих било тако кажњено, садашње завјере не би ни било. Цио народ црногорски је уз мене и одан ми је. Међу војском нема издајника. Понашање чете којом је командовао Ђиновић је за сваку похвалу."³ Завјера је по њему дјело србијанских политичких радника, при чему је прозао извјесног господина Спалајковића, а податке добијене у истрази књаз је ријешио да чува у дубокој тајности, да не би открио пред непријатељима Словенства, а нарочито пред Аустријом, интриге упућене из Београда против Црне Горе и њене династије. Изјаве књаза Николе биле су оптимистичке, коментарише даље Дјаченко, у жељи да убиједи сабесједника да је у Црној Гори "све добро". Али при свему томе: "Господарева ријеч је звучала некако неубједљиво, као да је сам себе бодрио и тјешео говорећи о непромијењеној љубави и народној оданости и апсолутној вјерности војног елемента". Пажљиво пратећи унутрашњи живот Књажевства, провјеравајући непрестано своја запажања размјеном мишљења са људима различитих увјерења, сталежа и стања, Дјаченко је дошао до закључка "да притајена брига и страх Господарев имају озбиљног основа" и да је стање "далеко од тога да је цио црногорски народ у једнакој мјери привржен свом врховном поглавару".

Од увођења конституционог, односно уставног система, неприкосновени књажев ауторитет је пољуљан. Томе је допринјело његово учешће у унутрашњој политичкој борби, жестока одбрана интереса

² НМЦГ, БАО, ф. Приновљени рукописи, к. за 1909, Дјаченко - министру иностраних дјела, телеграм бр. 44, Цетиње, 7. 10. 1909.

³ Опширније, ДАЦГ, ф. Васојевићка афера, ф. 2, Пресуда Суда за суђење *анархистичких злочина*, од 14. јуна 1908. године, бр. 511/1908.

једне партије и прогони сљедбеника друге. Злосрећни судски процеси су јако погоршали односе у Црној Гори, створивши много увријеђених и незадовољних, чији ће број значајно порастати "као посљедица колашиноског случаја". Умјесто свеопште амнестије која се очекивала за прославу педесетогодишњице књажевог јубилеја, тамнице су препуњене а незадовољство појачано. Дјаченко је писао да: "у редовима армије, нарочито међу официрима, царује незадовољство, које је посетио министар војни бригадир Мартиновић, коме пријети судбина његовог оца, који је убијен у сред бијела дана од стране једног увријеђеног Црногорца, а у области грађанске управе прилике нијесу ништа боље, углавном захваљујући самовољи министра унутрашњих дјела, коју испољава на сваком кораку, а како Мартиновић, тако и Пламенац за сада користе повјерење и благонаклоност Господара и то је добро народу познато."⁴

О књажевом убјеђењу да је војна завјера припремљена од стране политичких кругова из Србије, руски дипломата каже да се не може изјаснити "пошто правих (неоспорних) доказа за такву потврду нема". Међутим, даље коментарише, да у сваком случају "србијанско-црногорски односи се несумњиво погоршавају под утицајем процеса потпоручнику Ђиновићу, мада лично књаз свјесно показује уздржаност. Као болна тачка поменутих односа служе чињенице да црногорски политички бјегунци бораве у Србији и овдје влада увјерење да уживају велику заштиту и издашну новчану помоћ од владе Краљевине Србије. Медијска кампања против црногорске власти, која је жестоко почела у Београду, приписује се црногорским емигрантима са господином Томићем на челу. Српски радикали са Пашићем и Протићем на челу сматрају се заклетим непријатељима династије Петровић-Његош и њима се у званичним црногорским круговима приписује кривица за садашњи политички раскол."⁵

Свестан сложености ситуације руски дипломата констатује: "У сваком случају, треба још једном са жаљењем да прихватимо, да је веома тешко постићи искрено и чврсто пријатељство међу Јужним Словенима, чак и тада кад представљају једно племе, по језику, вјери и националним стремљењима. Ја сам увјерен, да књаз Никола I испољава у датом времену њему несвојствену уздржаност у односима са Београдом и зато што се приближава дан прославе његовог јубилеја и да би одсуство са свечаности србијанског краља Петра, а нарочито делегације из Београда, било црна мрља и болно се одразило на самољубље старог владара Црне Горе..."⁶

Руски дипломата извјештава и о међусобним односима књажевих синова. Он помиње једну свечаност у Бару у част француског адмирала Пивеа и његове ескадре, гдје је "пало у очи одсуство књаза Мирка". Према званичној верзији књаз Мирко је био онемогућен жалашћу због смрти сина првијенца. Дјаченко процјењује да би се односи између њега

⁴ НМЦГ, БАО, ф. Приновљени рукописи, к. за 1909. г, Дјаченко - министру иностраних дјела, телеграм бр. 44, Цетиње, 7. 10. 1909.

⁵ Исто.

⁶ Исто.

и престолонаследника Данила давно прекинули, да књагиња Милена не даје умирујући тон сукобу између синова. "По многим обиљежјима и подацима може се уочити да је нова свађа међу браћом поникла на основу несрећног колашинског инцидента. Дозволите да споменем Вашем Високопреваходству, да су потпоручник Ђиновић и његови саучесници, покушавајући да сачувају војничку повјерену им част, изјавили да дјелују у име и по наредби књаза Господара Данила II,⁷ који би ступио на престо, стари Господар свргнут, а његови савјетници и министри убијени".⁸

У истом извјештају Дјаченко каже да не може гарантовати да ли у свему томе има истине, међуитм, "често боравећи у кругу књажеве породице, примијетио сам крајњу хладноћу између наследника и књаза Мирка, која је неочекивано замијенила њихово доскорашње пријатељство... Што се тиче Господара, он нажалост, није никада био у стању да довољно проникне у чврстину односа својих синова, а резултат тога, између осталог је и тај да ни један од њих без обзира на природну обдареност, није добио одговарајуће образовање. Догађаји у Васојевићима искоришћени су од стране присталица књаза Мирка, с циљем да код старог Господара изазову недоумицу о безусловној лојалности његовог првијенца компромитујући га пред јавношћу... Пошто престолонаследник Данило нема наследника престола, на то мјесто би дошли његови рођаци, тако да се књазу Мирку указала шанса. Зна се за његову необуздану ватрену нарав и огромно честољубље да се неће никада помирити са стањем ствари и да ће бити спреман на најенергичније акције против брата ради остварења циља... књаз Никола поводом питања насљеђа, намјерава да путује у Петроград, да би добио одобрење руског цара за измјену поретка по питању насљеђа престола у корист књаза Мирка - ако Данило не добије насљедника." Дјаченко сматра да ће Црна Гора због ових сукоба бити изложена спољним опасностима, јер је сигурно да Аустро-Угарска неће остати по страни, "помажући једном од браће против другог", да ће јој то бити повод за мијешање у унутрашња питања Црне Горе и да ће "под фирмом завођења реда и закона чак и увести војску."⁹

У ранијем извјештају, након пресуде и извршења казни Војног суда, Дјаченко пише: "... сама чињеница да је потпоручник Ђиновић стекао образовање у Београду је више убиједила Господара у истинитост претпоставки", па је ријешило овога пута "да примијени најсуровије казнене мјере. Његово Краљевско Височанство потврдило је смртне казне

⁷ Види: ДАЦГ Ц, ф. Васојевићка афера, ф. 1, тел. бр. службено (хитно), 11. 9. 1909. ком. Радоњић из Андријевице Обласној управи Колашин. У овом извјештају наводе се ријечи потпоручника Петра Ђиновића, које је изговорио пред окупљеном Барском четом, да је наређено од прест. Данила да се заузме барутана.

Занимљиво је и једно писмо Јована Пламенца, министра унутрашњих дјела, књазу Николи у којем га обавјештава да је Ђиновић на саслушању помињао и име Јанка Вукотића да је и он умијешан у завјеру. Писмо је, поред детаљног извјештаја, написано са циљем да оправда Вукотића. Види: НМЦГ, БАО, ф. Никола I, к. за 1909, Пламенац књазу Николи, Колашин, 12. 9. 1909. писмо, бр. 92.

⁸ НМЦГ, БАО, ф. Приновљени рукописи, к. за 1909, Дјаченко - министру иностраних дјела, Цетиње, 21. 12. 1909. (по све тајно писмо).

⁹ Исто.

за пет главних завјереника изречених од стране суда. Потпоручник Ђиновић, заставник Јојић и сељак Рачић стријељани су у Андријевици, а остала двојица, поручник Митровић и војник Петровић, у Подгорици.

Казна је извршена јавно, а уз то је у Подгорици био пазарни дан. Осуђеници су се мушки суочили са смрћу и на путу ка мјесту извршења казне гласно су узвикивали паролу окупљеном народу да умиру као невини и жртве самовоље".¹⁰

О реакцији у земљи и иностранству руски дипломата каже да је казна оставила мучан утисак, "али страховлада произашла из садашњег поретка и садашње примјене силе је таква да нико не смије отворено показати неслагање или било какву критику".

По извршењу смртних казни, у Србији и Аустро-Угарској су организоване демонстрације, чији су покретачи биле опозиционе странке и студентски клубови, као и друге организације и удружења.

Дјаченко пише да су демонстрације оставиле упечатљив утисак на књаза Николу и да му је поводом тога лично рекао: "... Можемо ли се након данашњих сурових демонстрација против мене и моје владе, на било какав начин сагласити са Београдом... Саопштите Његовом Величанству, министру иностраних дјела, да ћу свим својим снагама, успоставити по сваку цијену односе са Краљевином, мада сам у томе онемогућен због познатих београдских догађаја. Сјутра ће у *Цетињском вјеснику* се појавити наш одлучан протест као мој одговор на те недостојне демонстрације. Љубазно Вас молим да предочите Његовом Високом Превасходству оригинални текст службеног саопштења моје владе". Даље је књаз наставио: "Ви увиђате, да се сличне манифестације, као под вођством чаробног штапића шире на Загреб, Сарајево, Дубровник, Котор".

Руски дипломата каже да је уложио сав свој утицај на књаза да се уздржи и сачува присебност, да му објасни, да су демонстрације у Србији производ безначајних политичких група и узавреле омладине, да ће их влада Србије осудити и оградити се од њих. У супротном, "љутња књаза према Београду не би ускоро спласнула". Био је дубоко свјестан да је његова некадашња популарност у српским земљама силно уздрмана. Он се позивао на то да: "његови бројни непријатељи рачунају на недавна кажњавања у Књажевини, а све с намјером да науде популарности *Барда Црне Горе*. Мучно је и болно суочити се са поново нарушеним односима између Београда и Цетиња." Изражавајући мишљење Књаза, да ће се односи побољшати Дјаченко додаје: "не могу а да не изразим искрено жаљење због протеклих несугласица Цетиња и Београда. Самим тим, што је свима јасно - политика не постаје ништа мање непријатна и штетна, што у њој узимају учешћа и сами владари".¹¹ Тиме је завршио свој извјештај отправник послова са Цетиња Николај Дјаченко.

¹⁰ Исто, Дјаченко - министру иностраних дјела, Цетиње, 21. 11. 1909, бр. 51.

¹¹ Исто.